

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR ZENEMŰTÁRA

A KÖNYVTÁRI VILÁG 2002-ben emlékezett arra, hogy 1802-ben egy magyar arisztokrata főúr, Széchényi Ferenc gróf nemes felajánlásával megszületett a patriotica állományra épülő országos magyar könyvgyűjtemény, a Magyar Nemzeti Könyvtár.

A köznek felajánlott főúri magánkönyvtár kezdetől fogva tartalmazott kottaállományt is, gyarapítása során zeneművekkel is gazdagodott, a törzsállományról leválasztandó *különálló zenei gyűjtemény* terve azonban csak a 20. század elejére öltött komoly formát. 1904-ben vásárolta meg a könyvtár nemzeti klasszikus zeneszerzőnk, Erkel Ferenc (1810–1893) hagyatékát, s a hirtelen számottevően megnőtt zenei dokumentáció már szükségessé tette az 1865-ben felállított *Musica* szaksoport további finomítását, zenei kéziratokra (*Manuscripta musicalia*) és zenei levelekre (*Epistolae musicae*).

Szervezetileg 1924-ben önállósult a Zenei Osztály mint a magyar nemzeti könyvtár speciális dokumentumokat gyűjtő alosztálya, mely bár nem vált „önálló jogi személyé”, országos hatáskörrel kezdte gyűjteni a zene magyar vonatkozásainak minden írott és hangzó megnyilvánulását, akár kézírással, akár bármely nyomtatási, sokszorosítási vagy hangrögzítési eljárással készült is.

Az egykori Zenei Osztály, ma Zeneműtár, jelenleg mintegy 300 000 könyvtári egységet őriz, amelyből megközelítőleg 150 000 a zeneműnyomtatványok és 30 000 a zenei kéziratok száma. Gyarapodásának fő forrása az alapítólevélben rögzített *köteletpéldányjog*, amely a hazai nyomdatermékekből – a nyomtatott kottákból is – példányt juttat a nemzeti könyvtárba.

A gyűjtés határainak *időbeli* koordinátái: a 16. század előtti hangjelzetes kéziratokat a Kézirattár, a 18. század előtti hangjelzetes nyomtatványokat a Régi Nyomtatványok Tára őrizi.

A Zeneműtár *legkorábbi* összefüggő állományrésze a bártfai Szent Egyed templom kottatára, az úgynevezett *Bártfai Gyűjtemény* (1537–1669), mely a 16–17. századi énekes többszólamúság fénykorából őrzött meg 2645 művet kézíratos és nyomtatott szólamkönyvek formájában. Az olasz, német, magyarországi mesterek – sok esetben csak itt fellelhető – forrásait 1914-ben vásárolta meg a magyar állam akkor még a törzsállományban őrzött központi zenei gyűjteménye számára. (Bártfa ma: Bardejov, Szlovákia.)

Legnagyobb értékeinket, *Mozart*, *Beethoven*, *Robert Schumann*, *Liszt Ferenc* eredeti zeneműkéziratait rendre aukciókon vásárolta meg az Országos Széchényi Könyvtár, a világ legjelentősebb *Goldmark Károly* (1830–1915) hagyatékát, mely a magyarországi születésű zeneszerzőnek nemcsak zeneműkéziratait, hanem tárgyi emlékeit is tartalmazza, könyvtári *csereakció* keretében helyezték el a Zeneműtárban.

Legjelentősebb 20. századi hagyatékunk *Dohnányi Ernő* (1877–1960) zeneszerző és zongoraművész nevéhez fűződik, akinek ajándékozás útján hozánk került vegyes gyűjteménye komoly kihívást jelent a könyvtári informatikusok és a hagyatékot feltáró munkatársaink számára. A zeneművek eredeti kézirataitól, a kisnyomtatványokon, műsorlapokon, fotókon és hangzó dokumentumokon át jelentős tárgyi emléktanyag gazdagítja a gyűjteményt, amelyet az ajándékozók kérésére *egyben* kell az utókor számára megőrizni.

Mintegy 550 polcfolyómétert tesz ki a kéziratokat és egykorú zenei nyomtatványokat egyaránt felölelő *zenés színházi gyűjtemény*, mely a korai vándorszínház társulatok 19. század eleji muzeális kottatáraitól a pesti Nemzeti Színház és Népszínház 19. századi zenei repertoárján át a budapesti Operaház archív kottatáráig terjed. E hatalmas anyag korszerű rendezése, feltárása, a legértékesebb réteg digitalizálása az *Erkel-összkiadás* tudományos hozadékeként napjainkban kezdődött el.

Az azonos provenienciájú állományrészek közül – különlegesen nagy forrásértéke miatt – megkülönböztetett figyelem illeti az *Esterházy-gyűjteményt*, amely 1949-ben a hitbizományok megszüntetéséről szóló törvény értelmében került a Széchényi Könyvtár Zeneműtárába. Két kiegészítő megjegyzés kívánkozik az előző mondathoz.

Az Esterházy-gyűjtemény, ahogy a maga történetiségében az utókorra maradt, csak *része* egy valamikori nagyobb gyűjteményegységnek, az 1920-as évek óta a budai Tárnok utcában őrzött Esterházy-Archívumnak, amely Budapest ostrománál jelentős károkat szenvedett.

Az 1949-es hitbizományi törvény gyakorlati végrehajtása során dokumentumtípusonként más-más közgyűjteménybe sorolták az Esterházy Archívum fennmaradt részeit: a családi levéltár, megőrizve az Esterházy Archívum egykori nevét, a Magyar

Országos Levéltárba, a könyvtári jellegű dokumentumok – levelek, könyvek, térképek, színházi díszlet- és jelmeztervek, kották – a nemzeti könyvtár illetékes gyűjteményeibe kerültek.

A zeneműtári Esterházy-gyűjtemény legértékesebb forráscsoportja Joseph Haydn hagyatéka, azé a szerzőé, aki mintegy fél évszázadon át állt a Esterházy család szolgálatában, művész és mecénás szerencsés történelmi találkozását példázva.

Joseph Haydn művészi fejlődése szempontjából az a korszak vált meghatározóvá (1762–1790), amelyet az inspiráló zenei ízléssel, európai látókörrrel rendelkező „Fényes” Miklós udvartartásában töltött.

A magyarországi Kismarton és Eszterháza, a hercegi szolgálat fő színterei, Bécs közelségével, Európa számos fontos irányzatát közvetítő légkörével, ideális hátteret jelentettek egy Haydn-formátumú alkotóművész számára.

A négy egymást követő herceg műveltsége, ízlése, lelki alkata alapján eltérő kötelezettségeket rótt az időközben európai klasszissá felövő zeneszerzőre: 1790 után Haydn és az Esterházy család kapcsolata egyre inkább formálissá vált. Mégis, egy pillanatig sem lehetett kérdéses, hogy a londoni szimfóniák, vagy a *Teremtés* és az *Évszakok* szerzője végakaratóban a hercegi házat jelöli majd meg szellemi hagyatéka kedvezményezettjeként.

„Még 1807-ben Haydn a neki felajánlott jó feltételek alapján elkötelezte magát, hogy könyvei, nyomtatott kottái, kéziratái és érmei halála után az Esterházy hercegi házra szálljanak” – emlékezett Haydn életrajzírója, Griesinger. Ez a Haydn környezetében jól ismert hallgatólágos megállapodás a hagyaték méltó megőrzésének és kezelésének biztosítékát jelenthette. Haydn halála után egy évvel, 1810 tavaszán az 527 darabból álló zenei gyűjteményt az Esterházy Archívumba szállították, mely ily módon a hercegi család kottatárának legféltettebb kincsei közé került. Az anyag szerencsésen és jó állapotban vészelt át a történelem sorsfordulóit, s ma a magyar és a nemzetközi Haydn-forráskutatás legjelentősebb forráscsoportját képezi.

1959-ben, Haydn halálának 150 éves évfordulójára már megmutatkoztak azok a tudományos eredmények, amelyeket a magyar és külföldi Haydn-kutatók Széchenyi könyvtári kutatásai alapján a Haydn-kutatás új fejezetének tarthatunk. A tudományos konferenciák, hangversenyek, kotta- és lemezközreadások, kiállítások szomszédságában a Zeneműtár akkori vezetője, Vécsey Jenő összeállította az OSZK Haydn-gyűjteményének ma is alapvető kézikönyvét, az angol, német, magyar nyelven megjelent *Haydn művei az Országos Széchenyi Könyvtárban* (Haydn's Compositions in the Hunga-

rian National Széchenyi Library) című kötetes katalógusát (Budapest, 1959).

Az 1959-es Haydn-év egyik tudományos szenzációja volt az a felfedezés, amely az Esterházy-opera-gyűjtemény kéziratok előadási anyagában a *karmester Haydn* betanító munkájának dokumentumait tárta fel. Bartha Dénes, Somfai László, Révész Dorrit kutatásai mintegy ötven polcfolyóméter zenés színházi anyag Haydnra vonatkozó alapkutatásait összegezték.

Eszterháza 1768-ban nyílt meg az Operaház, ahol „Fényes” Miklós herceg mintegy száz olasz opera előadási anyagának beszerzését, színpadi adaptációját, vezénylését várta el karmesterétől. Joseph Haydn nevéhez 1776 és 1790 között 88 premier, hat új betanulás, továbbá tíz olasz opera színpadi előkészítése fűződött. A „színházi üzem” mindennapjaiban a kéziratok partitúrákat Bécsből, Drezdából vagy Itáliából szereztek be, a szólamokat Haydn felügyelete alatt másolták, s ahol ez szükséges volt, a célszerű változásokat – húzásokat, betoldásokat vagy transzpozíciókat – az ő zeneszerzői közreműködésével hajtották végre. *Primer kéziratok Haydn-források* ezek is, sok esetben Haydn által komponált betétáriákkal a hercegi kottatár Ms. mus.-OE (Manuscripta musicalia – Opera Eszterháza) jelzetsorozatjában.

Az autográfokat, egykorú hiteles kéziratok másolatokat és nyomtatott kottákat egy vegyes tartalmú, úgynevezett *analekta*-csoport egészíti ki, amely Haydn hagyatékában a kortársak hódolatának különböző *tárgyi* emlékeit őrizte meg, köztük Haydn két darab hegedűhúrját és a *Teremtés* oratórium Gottfried van Swieten által írt eredeti librettókéziratát (Ha. I/1–28).

A gazdag zenei és tárgyi hagyatékot hatalmas, részben feltáratlan *levéltári iratanyag* egészíti ki, amely *Acta Musicalia* jelzettel azokat az aktákat tömöríti, amelyeket tartalmuk alapján az 1930-as években Hárich János archivárius választott le a családi levéltárról. A 4505 zenei vonatkozású dokumentum az egykori Esterházy-rezidencia zenei és színházi életének, Haydn hivatali elfoglaltságainak fontos forrása.

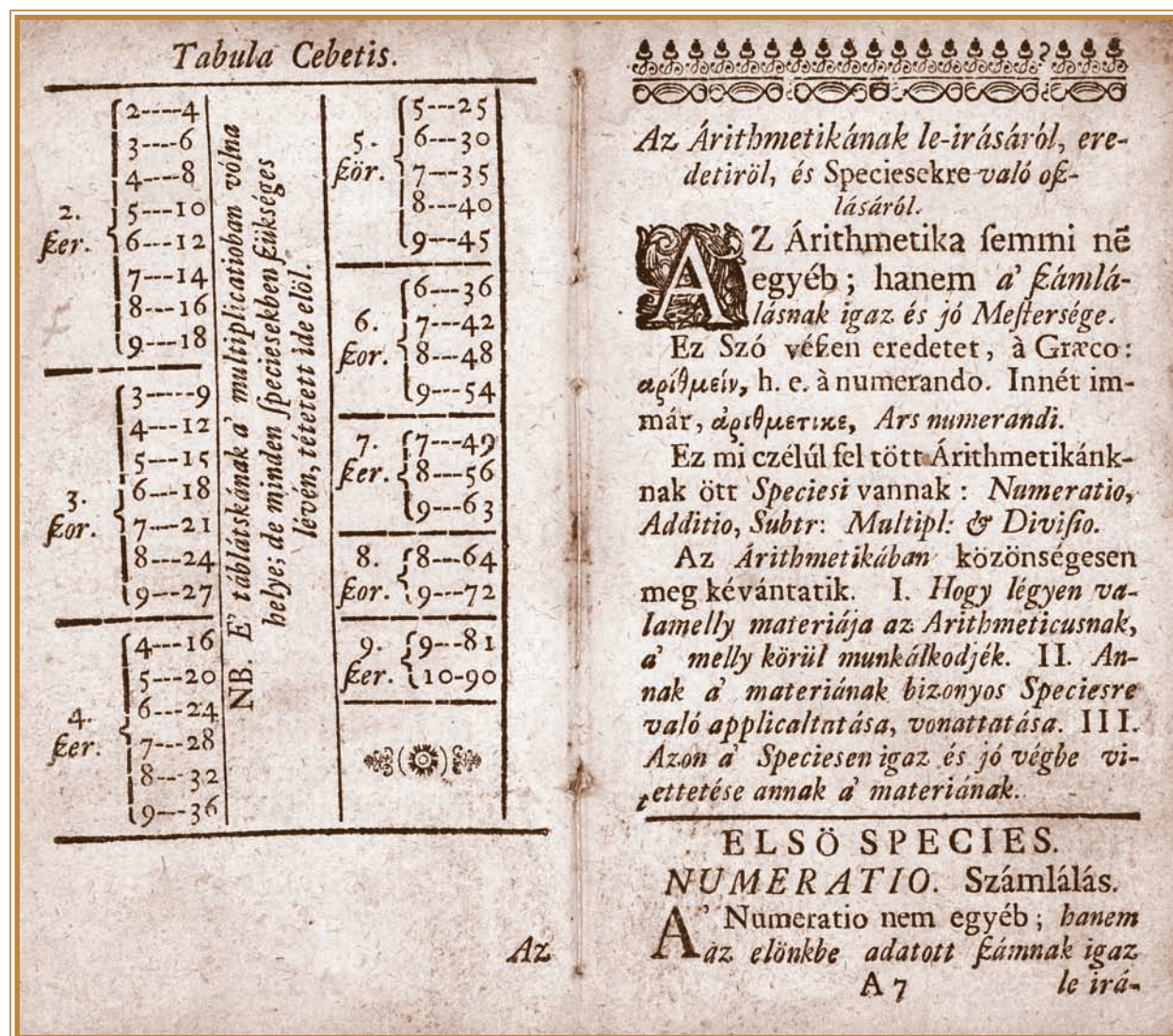
Az Országos Széchenyi Könyvtár munkatársai tisztában vannak azzal a roppant felelősséggel, amelyet a páratlan értékű zenei és művelődéstörténeti forrásanyag kezelése jelent. A könyvek szomszédságában csak most elinduló különgyűjteményi gépesítés a 90-es években átmenetileg „várakozó listára” tette az Esterházy-gyűjtemény gépesítésének ügyét. Ebben a vákuumban, részben a Zeneműtár munkatársainak kezdeményezésére, 1996-ban jött létre a Magyar Haydn Társaság, mely többek között a Zeneműtár Esterházy-gyűjteményének anyagára épülve, már jól láthatóan ihletőjévé válik a Haydn-

kultusz eszterházi újjáéledésének. Az immár nyolc alkalommal megrendezett szeptemberi Joseph Haydn-fesztivál, valamint a több tudományág összefogására épülő eszterházi műemléki kastélyrekonstrukció terve az a keret, amely hosszú távon összefogja a világörökség részét képező *Eszterháza* – *Joseph Haydn*-program résztvevőit.

Az Esterházy-gyűjtemény iránt megnövekedett nemzetközi érdeklődés egyben azt is jelzi, hogy

a 2009-ben sorra kerülő bicentenáriumi Joseph Haydn rendezvények hátterében a nemzeti könyvtár zeneműtári szolgáltatásai terén is a legmagasabb zenetudományi és informatikai színvonalon kell a világ előtt megjelennünk, méltó módon képviselve és folytatva a magyar Haydn-tradíciók eddigi eredményeit.

SZERZŐ KATALIN
szerzo@oszk.hu

Tolnay Ferenc: Az arithmetikanak; avagy a' számlálásnak öt speciesinek rövid magyar regulákban foglaltatott mestersége.

Kolozsvár, 1698, M. Tótfalusi Miklós. [12] 83 [1] p.

Az Országos Széchényi Könyvtár Örökös Tagja címet Monok István főigazgató nyújtotta át Kosáry Domokos professzornak a nemzeti könyvtár alapításának 203. évfordulóján. (Fotók: Móricz Simon)